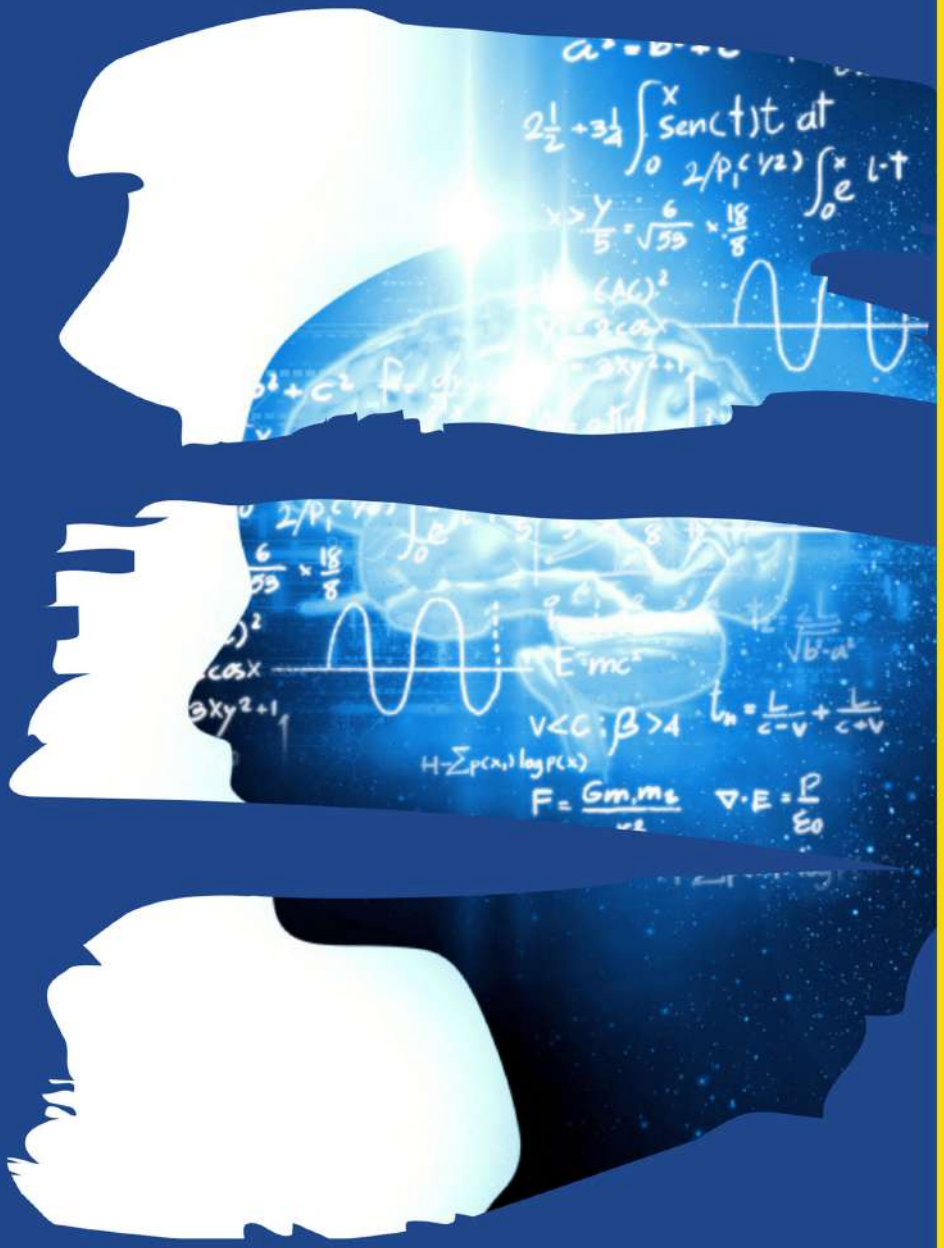
Наукові перспективи
Видавнича група

ВІСНИК науки та освіти

ISSN 2786-6165 (ONLINE)

серії: філологія, культура і мистецтво, педагогіка, історія та археологія, соціологія

Bulletin of Science and education

№ 3(33) 2025

Видавнича група «Наукові перспективи»

Християнська академія педагогічних наук України

«Вісник науки та освіти»

(Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)

Випуск № 3(33) 2025

Київ – 2025

Publishing Group «Scientific Perspectives»

Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

"Bulletin of Science and Education"

(Series" Philology ", Series" Pedagogy ", Series" Sociology ", Series" Culture and Art ", Series" History and Archeology")

Issue № 3(33) 2025

Kiev – 2025

ISSN 2786-6165 Online

УДК 001.32:1 /3](477)(02)

DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3(33)

«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал. 2025. № 3(33) 2025. С. 2230

Рекомендовано до видавництва Всеукраїнською Асамблеєю докторів наук з державного управління (Рішення від 31.03.2025, № 10/3-25)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України 10.10.2022 № 894 журналу присвоєні категорії "Б" із історії та археології (спеціальність - 032 Історія та археологія) та педагогіки (спеціальність - 011 Освітні, педагогічні науки)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 23.12.2022 № 1166 журналу присвоєна категорія Б з філології (спеціальність - 035 філологія)

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, Всеукраїнської асоціації педагогів і психологів з духовно-морального вихованн та Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління

Журнал публікує наукові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів філології, соціології, науки про освіту, історії, археології, а, також, культурології та мистецтвознавства з метою їх впровадження у сучасний науково-освітній простір.
Цільова аудиторія: вчені, лінгвісти, літературознавці, перекладачі, мистецтвознавці, культурознавці, педагоги, соціологи, історики, археологи, а, також, інші фахівці з різних сфер життєдіяльності суспільства, де знаходить застосування тематика наукового журналу

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar

Головний редактор: Гурко Олена Василівна - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, (Дніпро, Україна)

Редакційна колегія:

- Александрова (Верба) Оксана Олександрівна – доктор мистецтвознавства, доцент, професор кафедри теорії музики Харківського національного університету імені І. П. Котляревського, (Харків, Україна)
- Афонін Едуард Андрійович - доктор соціологічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, (Київ, Україна)
- Булатов Валерій Анатолійович - старший викладач кафедри дизайну Українського гуманітарного інституту, член спілки дизайнерів України
- Вакулик Ірина Іванівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)
- Волошенко Марина Олександрівна – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Національний університет "Одеська політехніка" (Одеса, Україна)
- Вуколова Катерина Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна), доцент Дніпровського відділення центру наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України, Дніпро, Україна (Дніпро, Україна)
- Головня Алла Василівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Гончарук Віталій Володимирович – к.пед.н., старший викладач кафедри хімії та екології «Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини», (м. Умань, Україна)
- Ісайкіна Олена Дмитрівна - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та документознавства Національного авіаційного університету, член Спілки краєзнавців України (Київ, Україна)

Передерій Г.М. 574
СПЕЦИФІКА ОБРАЗНОГО ПРОСТОРУ ПОЕЗІЇ БІТНИКІВ: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Плекан Н.Б., Мельник О.С., Буга Л.В. 588
МОВНА ГІБРИДИЗАЦІЯ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: МІЖКУЛЬТУРНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА ЗМІНИ У СТРУКТУРІ СУЧАСНИХ ТЕКСТІВ

Продан А.І. 600
ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ «ВІЙНА» В УКРАЇНСЬКОМУ ГЕРОЇЧНОМУ ЕПОСІ

Саф'янова М.О., Козирєв Є.В. 611
ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ТЕКСТАХ ЯПОНСЬКОЇ ТУРИСТИЧНОЇ РЕКЛАМИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-2019

Снігур Л.А. 623
ПОХОДЖЕННЯ ЛЕКСЕМИ ВОЛОНТЕР У ВИМІРІ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Тарасова В.В., Попель О.В., Вереітіна І.А. 632
ІНТЕГРАЦІЯ ТЕРМІНОЗНАВСТВА В ОСВІТНІ ПРОГРАМИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ ЛЕКСИКИ

Удовіченко Г.М., Покулевська А.І.,Чванова Б.В. 645
ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ПЕРЕКЛАДІ

Черіпко С.І. 657
ВІДОБРАЖЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ КРИЗИ У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА ДРАЙ-ХМАРИ)

Шевчук Т.Р., Яциняк О.П. 672
СУЧАСНІ АДАПТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: ПЕРСОНАЛІЗОВАНИЙ ПІДХІД

Шикиринська О.Б., Машарова Я.В., Гончаренко С.Р. 685
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Штурба А.О., Кузнецова А.В., Рачковський О.В., Шумейко Л.В. 698
ЗАСТОСУВАННЯ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ЕФЕКТИВНІСТЬ У РОЗВИТКУ ЧОТИРЬОХ ВИДІВ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 811.161.2

https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3(33)-600-610

Продан Андрій Іванович аспірант кафедри української мови та славістики, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, тел.: (096) 182-36-99, https//orcid.org/0009-0002-6496-1962

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ «ВІЙНА» В УКРАЇНСЬКОМУ ГЕРОЇЧНОМУ ЕПОСІ

Анотація. Наведена стаття присвячена виявленню та аналізу лінгвокультурного концепту «війна» в українському героїчному епосі, передусім у думах та історичних піснях. Автор наголошує на актуальності проблематики лінгвокультурних концептів, адже фольклорні тексти відображають глибинні смислові пласти національного досвіду, історичної пам'яті та колективних цінностей. Особливу увагу приділено концепту «війна», який у традиційній культурі не обмежується лише образом бою чи військових конфліктів, а охоплює ширший спектр явищ: героїзм, мужність, самопожертву, ставлення до чужинців і захисту рідної землі.

У статті простежено, як через засоби мови та фольклорну символіку формується суспільне сприйняття війни, увиразнюються історичні та емоційні нашарування цього явища, а також окреслено вплив концепту «війна» на формування національної ідентичності. Автор висвітлює підходи до дефініції «концепту», які пропонували вітчизняні та зарубіжні дослідники (О. Задорожна, С. Запольських, І. Казимир, Ж. Краснобаєва-Чорна та ін.). Наголошено на необхідності розрізняти етноконцепти, фольклорні та лінгвокультурні концепти, що дає змогу глибше збагнути відмінності між національною специфікою світогляду, мовними особливостями та культурними кодами.

Практична цінність роботи полягає у виявленні й систематизації символічних значень, які містять тексти усної традиції. Крізь описи боїв, побутові конфлікти і загарбницькі дії ворогів фольклорний матеріал демонструє складну систему колективної пам'яті та формує позитивне ставлення до героїзму й самопожертви. Окрему увагу зосереджено на сучасній українській літературі, в якій концепт «війна» повертається до першоджерел, а автори (військові, волонтери, митці) актуалізують фольклорні образи в новому історичному контексті, що підтверджує тяглість національної культурної традиції та увиразнює роль військової

тематики в конструюванні патріотичного світогляду. Відтак розкриття лінгвокультурного концепту «війна» у фольклорі стає важливим чинником розуміння української історії, самоідентифікації та формування колективного бачення майбутнього.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, війна, героїчний епос, фольклор, думи, історичні пісні, колективна пам'ять, національна ідентичність.

Prodan Andrii Ivanovych postgraduate student of the Department of Ukrainian Language and Slavic Studies, Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk, Ternopil, tel.: (096) 182-36-99, https//orcid.org/0009-0002-6496-1962

THE LINGUISTIC AND CULTURAL CONCEPT OF 'WAR' IN THE UKRAINIAN HEROIC EPIC

Abstract. The article is devoted to the identification and analysis of the linguistic and cultural concept of 'war' in the Ukrainian heroic epoch, primarily in dumas and historical songs. The author emphasizes the relevance of the issue of linguistic and cultural concepts, since folklore texts reflect the deep semantic layers of national experience, historical memory and collective values. Particular attention is paid to the idea of 'war', which in traditional culture is not limited to the image of battle or military conflicts, but covers a wider range of phenomena: heroism, courage, self-sacrifice, attitude to foreigners and defense of the native land.

The article traces how the public perception of war is shaped through the means of language and folklore symbolism, reveals the historical and emotional layers of this phenomenon, and outlines the impact of the concept of 'war' on the formation of national identity. The author highlights the approaches to the definition of the 'concept' proposed by domestic and foreign researchers (O. Zadorozhna, S. Zapolskykh, I. Kazymyr, J. Krasnobaeva-Chorna, etc.). The author emphasizes the need to distinguish between ethno-concepts, folklore and linguistic and cultural concepts, which allows for a deeper understanding of the differences between the national specificity of the worldview, linguistic features and cultural codes.

The practical value of the work lies in the identification and systematization of symbolic meanings contained in the texts of the oral tradition. Through the descriptions of battles, domestic conflicts, and invasive actions of enemies, folklore material demonstrates a complex system of collective memory and forms a positive attitude towards heroism and self-sacrifice. Particular attention is paid to contemporary Ukrainian literature, in which the concept of 'war' returns to the

original sources, and authors (military, volunteers, artists) update folklore images in a new historical context, which confirms the continuity of the national cultural tradition and emphasises the role of military themes in the construction of a patriotic worldview. Therefore, the disclosure of the linguistic and cultural concept of 'war' in folklore becomes an important factor in understanding Ukrainian history, self-identification and the formation of a collective vision of the future.

Keywords: linguistic and cultural concept, war, heroic epic, folklore, dumas, historical songs, collective memory, national identity.

Постановка проблеми. Проблематика лінгвокультурних концептів у дослідженні українського героїчного епосу залишається актуальною, адже фольклорні тексти містять у собі глибинні смислові пласти, що відбивають національний досвід, історичну пам'ять і базові цінності народу. Зокрема, концепт «війна» в українських думах та історичних піснях акумулює колективне уявлення про героїзм, мужність, самопожертву та ставлення до загарбників і захисту Батьківщини. Проте цей концепт нерідко сприймається спрощено — як узагальнений «образ бою», тоді як він насправді охоплює значно ширший спектр явищ: від культурних та історичних конотацій до індивідуальної психології героїв.

Вивчення лінгвокультурного концепту «війна» не лише сприяє глибшому розумінню специфіки українського героїчного епосу, а й допомагає простежити, як крізь призму мовних засобів формується суспільне сприйняття війни. У науковому плані це дає змогу розкрити механізми взаємодії між фольклорними текстами, мовною картиною світу та історично-культурним контекстом. Практична цінність полягає у збереженні та передачі фольклорних матеріалів, а також у можливості поглибити національну самоідентифікацію шляхом вивчення концепту «війна» в історичних піснях і думах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою визначення дефініції концепту займалася велика кількість вчених, зокрема і мовознавців: О. Задорожна, С. Запольських, І. Казимир, Ж. Краснобаєва-Чорна, Я. Купіна, А. Пікалова, А. Чернова, В. Яковлєва, О. Яцкевич, О. Єфименко. Зокрема, зазначені науковці виокремили та дослідили власні концепти в українській мові та літературі, про що ми будемо писати далі. Однак, попри велику кількість праць, саме концепт «війни» у фольклористиці не був досі досліджений.

Метою статті є виявити та проаналізувати особливості лінгвокультурного концепту «війна» в українському героїчному епосі з урахуванням його мовних, історичних і ціннісних складників, а також з'ясувати, як саме

цей концепт формує національну ідентичність, відображає колективну пам'ять і впливає на уявлення про героїзм та самопожертву в культурі українського народу.

Виклад основного матеріалу. Упродовж історії поняття «концепт» набувало нових відтінків значення у представників різних народів і культур. У Кембріджському словнику воно трактується як принцип або ідея [9], натомість у німецькій лексикографічній традиції «*Konzept*» найчастіше окреслюють як проєкт чи план [8, с. 184]. Аналіз словників інших мов підтверджує прагнення вчених різних епох та спільнот до уніфікації визначення «концепту».

Нині означене поняття широко використовується в різних наукових галузях, проте найбільше — у гуманітарній сфері (мовознавство, літературознавство, філософія, лінгвістика, психологія, культурологія тощо). З огляду на велику кількість тлумачень терміну в науковому середовищі доцільно розглянути підходи зарубіжних і вітчизняних дослідників, аби на цій основі запропонувати власне альтернативне бачення «концепту».

Німецька вчена М. Шварц визначає концепт як «ментальну функціональну одиницю, що слугує для збереження знань» [10, с. 55]. Іншими словами, концепт функціонує як інструмент для систематизації інформації за певними критеріями та дає змогу встановлювати логічні й послідовні зв'язки. Уже з цього стає зрозуміло, що концепт — важливий елемент когнітивної діяльності.

К. Голобородько розглядає «концепт» як «структуру, що об'єднує індивідуально-авторське бачення з національними традиціями вживання та універсальною міфологічною моделлю світу» [4, с. 28]. Звідси випливає, що концепт не можна звести до абстрактної чи суто ідейної складової культури, позаяк це динамічна структура, у якій перехрещуються особистісна інтерпретація, культурно обумовлені традиції та первинні міфологічні коди. Завдяки такій природі концепт може бути одночасно індивідуальним, національно окресленим та мати глобальний (космополітичний) вимір.

Т. Вільчинська пояснює «концепт» як «ментальне утворення в індивідуальній свідомості носіїв мови, співвіднесене з культурою суспільства, де самі концепти відображають людські знання і досвід у межах певної структурованої цілісності, а концептосфери є елементами мовноконцептуальної картини світу, які поєднують мовний, концептуальний та аксіологічний аспекти» [2, с. 111]. Із такого визначення видно, що концепти тісно взаємодіють із соціокультурним простором і не існують у відриві від нього.

Зважаючи на літературний характер нашого аналізу, доцільно наголосити, що концепти можуть набувати виразних регіональних особливостей. Так, в українській літературі переважають концепти «волі», «свободи»,

«рівності», «братерства», «єднання» та «родинних зв'язків», тоді як в американській культурі частіше зустрічаються «революція», «ідеологія», «утопія / антиутопія», «гроші», «соціальна рівність» і «демократія».

На думку О. Селіванової, концепти постають у процесі пізнавальної діяльності людини та є результатом її життєвого досвіду, який формує свідомість [7, с. 124]. Учена окреслює «концепт» як «інформаційну структуру свідомості з різноманітними складниками, організовану як певну одиницю пам'яті», що засвідчує глибину й багатовимірність цього явища.

М. Полюжин наголошує, що концепт являє собою «мисленнєву одиницю та елемент свідомості, котрий виконує функцію посередника між культурою та мовою» [6, с. 215]. Інакше кажучи, він відображає зв'язок між індивідуальним уявленням про світ та колективними уявленнями, які закріплюються в культурі через мовну діяльність. Саме таке визначення є ключовим для нашого дослідження, оскільки воно найточніше окреслює сутність «концепту» і його роль у процесі пізнання.

Серед визначених науковцями різновидів досліджуваного поняття можна виокремити наступні:

- *Етноконцепт* — форма вияву національно-специфічного світогляду й історичного досвіду певної етнічної спільноти. Завдяки поєднанню традицій, мовних особливостей, звичаїв і колективної свідомості, етноконцепт допомагає простежити, як народи зберігали та передавали своє унікальне бачення світу протягом поколінь.
- *Фольклорний концепт* — постає з народної творчості (казки, легенди, пісні, обряди) та виражає уявлення, символи й емоційно-образні сенси, притаманні усній традиції. Такий концепт відіграє важливу роль у збереженні національної пам'яті, оскільки акумулює в собі найглибші пласти культурного досвіду і передається від покоління до покоління.
- *Лінгвокультурний концепт* — специфіка якого полягає в єдності мовних і культурних чинників, які визначають, як за допомогою мовних засобів відтворюються й утверджуються культурні смисли. Він формується на основі мовленнєвої практики, комунікативного досвіду й традицій певного суспільства, тим самим відображаючи цінності та стереотипи, закладені в мовній картині світу [5, с. 72].

Саме *лінгвокультурний концепт* дає змогу поєднати аналіз мовних особливостей із розумінням культурно-історичного контексту, в якому вони виникають [5, с. 72]. У дослідженні фольклору цей підхід надзвичайно важливий, оскільки допомагає виявити приховані символічні значення та смислові нашарування, що містяться у фольклорних текстах. Крізь призму

лінгвокультурного концепту можна глибше проаналізувати, як усталені формули, образи та мотиви народної творчості віддзеркалюють суспільні уявлення, етичні норми та ціннісні орієнтири конкретного етносу, забезпечуючи тяглість культурної спадщини.

Особливо чітко це проявляється при вивченні такого ключового феномена, як *концепт «війна»*. В українських героїчних піснях і думах він акумулює не лише оповідь про збройні конфлікти чи бойову звитягу, а й цілий комплекс ціннісних, історичних та емоційних нашарувань. Виявлення та інтерпретація цих складових дає змогу краще зрозуміти, як крізь фольклорну традицію втілюється національний характер, формується ставлення до захисту рідної землі та зміцнюється колективна пам'ять про переломні події минулого.

Війна в академічному словнику має дві дефініції:

1. Це організований збройний конфлікт між державами, класами, тощо.
2. Стан ворожнечі між ким-небудь: непорозуміння, сварка, суперечка, боротьба [1].

В українській багатостраждальній літературі саме концепт «війна» займає провідну роль, позаяк велика кількість прозаїків та поетів описували війну у прямому та переносному значенні. Багато творів описують саме «побутові» війни, але в сучасних реаліях відкритого збройного військового конфлікту РФ проти України маємо нову плеяду письменників які описують означений концепт в прямому значенні.

Сучасні письменники воїни, волонтери описують події війни, починаючи з 2014 року. Світ вже побачив відомі праці таких митців як В. Пузіка («Наші котики. Бліндаж», «З любов'ю, тато», «Мисливці за щастям»), С. Жадана («Інтернат»), А. Лотоцького («Сірі археологи», «Розкрадачі лісових смітників»), В. Янкевича («Тенета», «Копія», «Відплата»), О. Лисака («Творю свій день», «Синдром фантомного болю», «Шрамована пам'ять»), О. Мокренчук («Аліска фронтова лисичка», «Вітер з Дикого поля») та багатьох інших надзвичайно талановитих та мужніх авторів слова.

Читаючи сучасні твори в яких глибинно розкривається «концепт війна», у багатьох з них можемо побачити відсилку на давні «фольклорні» джерела. Зокрема, присутні цитування пісень, казок, оповідок, балад, дум — що все разом надає особливого ефекту при читанні.

В науці існує таке поняття як «колективна пам'ять», яке в літературі зокрема проявляється через пізнання людиною своєї культурної спадщини, в літературі — ознайомлення з фольклором. На основі цього в індивіда формуються власні характерні зв'язки з історією, культурою, ідентичністю,

врешті-решт з патріотизмом. Тобто, ми вважаємо, що вивчення концепту «війна» у фольклорі здатні зародити початки ідентифікування себе як українця, сприяють адаптації та усвідомлення громадянина свого становища на світовій політичній арені. На жаль, українська земля та народ віками перебували під гнітом колоніалізму та імперіалізму. Але, не зважаючи на це, народом було зібрано та збережено фольклор, який сьогодні ми можемо використовувати не тільки для вивчення в школі, а для естетичного задоволення, загального розвитку.

Лінгвокультурний концепт «війна» в українському героїчному епосі посідає вагоме місце, оскільки саме через героїчні пісні, думи, балади та приказки відображається вже раніше згадана «колективна пам'ять», національна свідомість і ціннісні орієнтири українців [3, с.137]. У народній творчості, що здавна супроводжувала історичні змагання українського народу з різними загарбниками, «війна» постає як багатогранне явище, через яке розкривається не лише фізичне протиборство, а й морально-етичні норми, суспільний уклад та ідейний світ героїв. У лінгвокультурному аспекті «війна» часто репрезентується як необхідне випробування, що перевіряє на міцність людський дух, формує уявлення про справедливість, волю до свободи і готовність жертвувати собою заради вищих ідей.

Українські думи, як один із найяскравіших прикладів героїчного епосу, насичені мотивами боротьби, героїзму та самопожертви. У «*Думі про козака Голоту*» війна постає невіддільною від соціального та морального становища козака, який, не зважаючи на бідність, сміливо йде на битву проти ворогів. Тут концепт «війна» набуває значення простору для виявлення кращих людських рис: мужності, чесності, відваги. Тут ми знаходимо рядки: «*Ой не дивуйтеся, добрії люди, що на Голоті нема ні свити, ні жупани…*». Ця фраза підкреслює, що скрутне матеріальне становище козака не є перешкодою для його боротьби за рідну землю. У лінгвокультурному аспекті «війна» тут постає як простір моральної звитяги, де цінуються насамперед дух і мужність, а не розкішне вбрання.

У «Думі про Самійла Кішку» козаки-невільники борються з османськими поневолювачами, і хоч випробуванням є не лише фізична неволя, а й загроза втратити національну ідентичність, думка про рідну землю спонукає їх до втечі та відновлення боротьби. Така модель розуміння війни ілюструє глибинне переплетення патріотичного почуття із чеснотами колективної єдності та високими ідеалами честі. Тут зустрічаємо мотив: «*Питаються Самійла Кішки, як їм, пане-брате, волю здобути?*» , що свідчить про те, що війна для козаків – не тільки сутичка з ворогом, а й боротьба за свободу та гідність. Концепт «війна» у цьому контексті трансформується в прагнення позбутися фізичної і духовної неволі, зберігши національну ідентичність.

Найвідоміша в українські літературі дума — «*Дума про Марусю Богуславку*»: «*За тридцять літ у неволі пробувавши, панські пороги слугувала, а тепер має думку… козакам-невільникам волю дарувати*». У цих рядках «війна» постає тісно пов'язаною з полоном, де боротьба триває не стільки на полі бою, скільки у внутрішньому пориві до визволення. Лінгвокультурний аспект підкреслює, що війна охоплює і духовний вимір, адже акт звільнення є водночас і моральним тріумфом, і відновленням справедливості.

Ці ж героїчні мотиви відчутно простежуються у переказах, що фіксують історичну пам'ять та передають її з покоління в покоління. У народних переказах про козаків-характерників війна набуває містичного забарвлення, а воїни, наділені надприродними здібностями, постають символом непереможності національного духу. Такі твори утверджують думку, що навіть перед численнішим ворогом українці здатні вистояти завдяки рішучості, хитрості та згуртованості. Образи козаків-характерників створюють уявлення про війну як про бій між добром і злом, де перемога досягається не лише зброєю, а й духовною силою, вірністю обов'язку перед рідним краєм і магічним зв'язком зі своєю землею.

Особливої уваги заслуговують історичні пісні, у яких також віддзеркалюється концепт «війна». Скажімо, у пісні «*Чи не той то хміль*», присвяченій перемозі Богдана Хмельницького над польським військом, військові зіткнення подані не лише як тактика і стратегія, а передусім як моральна боротьба за волю народу, а у рядках «*Чи не той то хміль, що коло тичин в'ється?*» символічно зіставляють Хмельницького з пекучим, бурхливим хмелем. У такому образі війна набуває рис стихійної сили, яка може видатися руйнівною, проте у свідомості народу пов'язана із прагненням справедливості та волі. У цих творах, загалом, відображені характерні для української культури уявлення про війну як про важливий чинник самоутвердження нації, адже здобуття перемоги асоціюється із відновленням справедливості й гідності. Балади про трагічні епізоди протистоянь також підкреслюють силу і внутрішню незламність воїнів, акцентуючи на вірності присязі чи обов'язку. Зокрема, у народній баладі «*Ой Морозе, Морозенку*» йдеться про героїчну смерть козацького ватажка, яка освячує ідею подвигу як вищої моральної вартості. Цей баладний твір містить ключові рядки: «*Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаче, за тобою, Морозенку, вся Україна плаче*». Тут «війна» ототожнюється зі священною жертвою й обов'язком, а смерть козацького ватажка сприймається не як поразка, а як висока моральна перемога, що надихає наступні покоління боронити свій край.

У «*Баладі про Байду*» бачимо наступні рядки: «*А що ж ти, Байдо, передумав, що тяжкую кару собі готуєш?» — «Не боюся я смертної кари, бо маю ще правду за плечима*». Згадана цитата відображає ідею відваги та внутрішньої незламності героя, який в умовах смертельної небезпеки покладається на власний моральний кодекс. Таким чином, «війна» сприймається як найвищий іспит честі та вірності обов'язку перед спільнотою.

Приказка «*На війні як на війні*» стисло акцентує на суворих і невідворотних умовах бойового протиборства, де панують свої закони і правила, однак саме вони й загартовують воїнів. Тут лінгвокультурний концепт «війна» підкреслює неодмінну жорстокість і ризик, але водночас наголошує на готовності вистояти й пристосуватися до надзвичайних обставин.

Інша приповідка – «*Війна війною, а обід за розкладом*» – свідчить про намагання зберегти елементи звичного життя навіть у стані крайнього загострення. Попри небезпеку, люди прагнуть триматися упорядкованості й регулярності, що є виявом культурної традиції й усвідомленням власної людської сутності. У такий спосіб поняття «війна» доповнюється аспектом буденності, який не дає перетворити все життя на суцільне поле бою.

Натомість стисла формула приказки «*Війна війною, а земля хліба просить*» підкреслює, що, попри збройне протиборство, життя триває, і люди мають дбати про щоденні потреби, зокрема про врожай та продовольство. У лінгвокультурному сенсі це свідчить про прагнення зберегти господарські традиції та певний лад буття навіть у розпал найтрагічніших історичних подій.

Висновок: Отже, лінгвокультурний концепт «війна», відбитий у героїчних піснях, думах, баладах, переказах та приказках, водночас репрезентує й осмислює багатошарову природу протистояння, яке українці переживали протягом своєї історії. Його зміст не зводиться лише до оповіді про збройний конфлікт чи бойові зіткнення, адже війна в українському фольклорі постає також як моральне і духовне випробування, що вимагає від людини виявити кращі риси характеру — мужність, гідність, стійкість, готовність до самопожертви. Саме через ці тексти відбувається передача «колективної пам'яті» та формування національної свідомості, адже відтворення військових звершень у фольклорі доповнюється ціннісними орієнтирами, пов'язаними із честю, справедливістю й вірністю Батьківщині. Аналіз згаданих творів засвідчує, що концепт «війна» є засобом виявлення й трансляції глибинних історичних та культурних смислів, притаманних українському народу, а також слугує джерелом самопізнання та духовного зміцнення нації. Окрім того, цей концепт

виявляє здатність переходити з усної народної традиції до сучасної літератури, де письменники звертаються до фольклорних джерел, цитують думи та історичні пісні, вносячи до своїх творів нові художні та ідеологічні акценти. Таким чином, дослідження лінгвокультурного концепту «війна» з урахуванням історичного, аксіологічного й психологічного контекстів дозволяє глибше зрозуміти механізми збереження й оновлення національної спадщини, а відтак дає змогу ідентифікувати ціннісну матрицю українського суспільства, що формується не лише під впливом зовнішніх обставин, а й завдяки стійкості внутрішнього, духовно-культурного чинника.

Література:

1. Академічний тлумачний словник. *Академічний тлумачний словник української мови*. URL: http://sum.in.ua/.

2. Вільчинська Т. Концепт «війна»: особливості мовної об'єктивації у газетному тексті. *Лінгвістичні студії*. 2017. № 34. С. 110–114.

3. Гарбера І., Непийвода І., Пиндик О. Концепт війна у мовній картині світу українських, польських та іспанських студентів: соціолінгвістичний експеримент. *Лінгвістичні студії.* 2024. № 48. С. 137–160. URL: https://doi.org/10.31558/1815-3070.2024.48.11 (дата звернення: 12.03.2025).

4. Голобородько К. Лінгвістичний статус концепту. *Культура народів Причорномор'я.* 2002. № 32. С. 27–30.

5. Домніч О. В. До питання про поняття «лінгвокультурний концепт» і методику його дослідження. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2017. Вип. 61. С. 71–80.

6. Полюжин М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство.* 2015. № 4. С. 212–222.

7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава : *Довкілля*, 2008. 711 с.

8. Януш Х. Поняття і концепт. критерії розрізнення. *Studia methodologica*. 2014. № 37. С. 184–190.

9. Concept. *dictionary.cambridge*.URL: https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/concept.

10. Schwarz M. Einführung in die Kognitive Linguistik. (Linguistik). UTB, Stuttgart, 1996. 238 p.

References:

1. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk. (n.d.). *Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language]. URL: http://sum.in.ua/ (дата звернення: 12.03.2025).

2. Vilchynska, T. (2017). The concept "war": features of linguistic objectification in the newspaper text [The concept of "war": peculiarities of linguistic objectification in a newspaper text]. *Linhvistychni studii*, (34), 110–114.

3. Harbera, I., Nepyivoda, I., & Pyndyk, O. (2024). The concept of war in the linguistic worldview of Ukrainian, Polish and Spanish students: a sociolinguistic experiment [The concept of war in the linguistic picture of the world of Ukrainian, Polish and Spanish students: a sociolinguistic experiment]. *Linhvistychni studii*, (48), 137–160. URL: https://doi.org/10.31558/1815-3070.2024.48.11 (дата звернення: 12.03.2025).

4. Holoborodko, K. (2002). The linguistic status of a concept [Linguistic status of the concept]. *Kultura narodiv Prychornomor'ia*, (32), 27–30.

5. Domnich, O. V. (2017). On the notion of "linguocultural concept" and the methodology of its study [On the Concept of "Linguistic and Cultural Concept" and Methods of its Research]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*, (61), 71–80.

6. Poliuzhyn, M. (2015). The notion, concept and its structure [The concept and its structure]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo*, (4), 212–222.

7. Selivanova, O. O. (2008). Contemporary linguistics: directions and problems: a textbook [Modern linguistics: directions and problems: a textbook]. Poltava: Dovkillia, 711 p.

8. Yanush, Kh. (2014). The notion and the concept: criteria for distinction [A concept and a notion. Criteria for distinguishing]. *Studia methodologica*, (37), 184–190.

9. Concept. dictionary.cambridge. (n.d.). *dictionary.cambridge.org*. URL: https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/concept (дата звернення: 12.03.2025).

10. Schwarz, M. (1996). Introduction to cognitive linguistics (Linguistik) [Einführung in die Kognitive Linguistik (Linguistik)]. Stuttgart: UTB, 238 p.